

Magosci, P. R. 2010. A History of Ukraine: The Land and Its Peoples. Toronto: University of Toronto Press. [In English].

Sperber, J. 2005. The European Revolutions, 1848–1851. 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press. Available at: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817717> [In English].

УДК 94(477.7)

DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.61.2025.347305>

В. Л. Цубенко

ORCID: 0000-0001-9848-9286

Національна академія внутрішніх справ

V. Tsubenko

National Academy of Internal Affairs

**ПОЛЬСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ КИЄВА НАПРИКІНЦІ
XIX — НА ПОЧАТКУ XX ст. (СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ)**

*The Polish Population Of Kyiv: Late 19th Century — Early 20th
Century (Social And Political And Cultural Aspects)*

Досліджено життя поляків Києва наприкінці XIX — початку XX ст. Проаналізовано статистику загальної чисельності поляків у Києві. Визначено, що найбільше поляків було зайнято у промисловості, торгівлі, сфері послуг. Однією з основних форм участі поляків у культурному житті Києва були культурно-освітні організації. Встановлено, що правова дискримінація польського населення торкалася багатьох сфер його життєдіяльності.

Ключові слова: польське населення, поляк, Київ, заклад освіти, товариство, культура, суспільно-політичні процеси.

Drawing on published sources and comprehensive analysis of scholarly literature, this article examines the life of the Polish population of Kyiv at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries. To understand the experience of preserving national traditions and developing intercultural dialogue, the study investigates the population size, social structure, age structure, and educational level of Kyiv's Polish community. In-depth study of this historical past and the experience it offers can inform contemporary understanding. The purpose of this article is therefore to provide comprehensive research on the sociopolitical and cultural life of the Polish population in Kyiv, which was diverse in terms of social differentiation and occupational types. The research methodology is grounded in general scientific principles of objectivity, historicism, and scholarly rigour. Special historical methods are employed, including historical-typological, retrospective, historical-systemic, and comparative approaches. Additionally, component and statistical methods were applied to study population size and gender-age struc-

ture of the Polish community. The study reveals that Poles participated actively in the formation of Kyiv's population. Statistical analysis of the total number of Poles in Kyiv demonstrates consistent growth throughout the studied period due to natural increase. The majority of Kyiv Poles were employed in industry and construction, as well as in trade and the service sector. Cultural and educational societies constituted one of the principal forms of Polish participation in Kyiv's cultural life. These organisations established networks of private reading rooms, bookstores, and libraries, theatre groups, and provided charitable assistance. The research demonstrates that legal discrimination against the Polish population affected many areas of their life, particularly in education.

Keywords: Polish population, Poles, Kyiv, educational institution, society, culture, sociopolitical processes.

Одним із великих регіонів України, де зосередились етнічні меншини, є Правобережжя. Поруч з українцями тут живуть представники інших національностей, які відрізняються походженням, мовою, культурою, традиціями, звичаями, конфесійною належністю, рівнем соціально-економічного і політичного розвитку. В Києві мешкало багатонаціональне населення: українці, євреї, росіяни, поляки, німці та представники інших етносів. Особливого значення набуває вивчення життя поляків Києва у XIX — на початку XX ст., з'ясування їх кількості, національної та релігійної ідентифікації, дослідження соціальної структури, вікового складу, освітнього рівня для розуміння досвіду збереження національних традицій і розвитку міжкультурного діалогу. Історичний підхід дає змогу послідовно відтворити в хронологічній послідовності розвиток польської громади Києва у XIX — на початку XX ст. та простежити трансформацію її соціальних, культурних і побутових реалій. Поглиблене вивчення історичного минулого, досвід минулих років, його узагальнення й висновки, можуть бути використані сьогодні.

Історіографія проблеми представлена низкою праць, дотичних до теми дослідження. Введення до наукового обігу значного масиву історичних джерел і зростання інтересу до етнонаціональної проблематики спричинили появу в 1990–2000-х рр. низки вагомих наукових праць, які суттєво поглибили наукове вивчення зазначеної теми. Серед них варто виокремити дослідження Д. Бовуа (Бовуа, Д. 1998), де висвітлюється національна політика російської влади щодо поляків у Правобережній Україні в 1831–1914 рр. Запропонована тема в українській історичній науці недостатньо досліджена. Окремі аспекти проблеми подано в наукових статтях, що висвітлюють основні етапи історичного розселення і проживання поляків у Київській губ. Серед їх авторів слід виокремити таких українських дослідників, як І. Лісевич (Лісевич, І. 1997), Н. Сингаївська (Сингаївська, Н. 2012), К. Кобченко (Кобченко, К. 2007), І. Кривошея, О. Гончарова (Гончарова, О. & Кривошея, І. 2021),

Ю. Поліщук (Поліщук, Ю. 2008), А. Чуткий (Чуткий, А. 2015) та інші. Про освіту польських дітей і молоді на Правобережній Україні, про залучення польської шляхти до освітньої діяльності писали Л. Заштовт (Zasztowt, L. 1990), Т. Епштейн (Epsztein, T. 1998). З 2010-х рр. польські тематичні дослідження набувають популярності в Україні, що віддзеркалюється в проведенні різноманітних наукових форумів, захисті кандидатських і докторських дисертацій — ідеться про праці С. Оліпер¹, Я. Бойчук², Т. Калініченко³, О. Ніколаєнко⁴, О. Білобровець⁵, О. Онишко⁶.

Наукова новизна пропонованої роботи полягає в тому, що в ній уперше узагальнено й проаналізовано дані про кількість, склад, соціальне та культурне становище польської національної меншини в Києві. В такій постановці ця проблема ще не набула висвітлення в історичній науці.

Джерельна база дослідження охоплює комплекс документів, ґрунтовний аналіз яких дав змогу об'єктивно висвітлити проблему. Джерелами стали статистичні документи й законодавчі акти, які сформували основу для дослідження суспільно-політичного та культурного розвитку поляків Києва. Заслужують на увагу київський одноденний перепис населення 2 березня 1874 р. і перший перепис населення Російської імперії 1897 р., у якому наведено дані щодо кількості поляків у Києві, грамотності дітей і дорослих за віковими групами, рівня їхньої освіти, володіння мовами. Серед найважливіших опублікованих законодавчих джерел є «Повне зібрання законів Російської імперії», де регламентуються державні, адміністративні відносини. В цих зібраннях є інформація про статус польського населення в Київській губ., про зміни в освіті, положення і статuti навчальних закладів.

Тема залишається малодослідженою, тому подальша наукова розробка й глибокий всебічний аналіз історії польської національної меншини Києва дадуть змогу глибше зрозуміти важливе значення сучасних національних процесів, які відбуваються в Україні. Отже, важливість вивчення в комплексі життя й діяльності польської національної меншини Києва і відсутність загальних праць щодо цього зумовлюють актуальність проблеми.

Методологія дослідження базується на загальнонаукових принципах об'єктивності, історизму, науковості. Основними науковими методами, вико-

¹ Оліпер С. Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. XIX — на початку XX століття: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2016.

² Бойчук Я. Громадянські об'єднання етноменшин на українських землях у складі Російської імперії (1861–1914 рр.): дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Київ, 2015.

³ Калініченко Т. Тенденції розвитку вищої освіти в Україні (1901–1933 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, 01.011. Харків, 2019.

⁴ Ніколаєнко О. Польські жінки Наддніпрянщини в другій половині XIX — на початку XX ст.: громадське і приватне життя: дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2017.

⁵ Білобровець О. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863–1914 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2005.

⁶ Онишко О. Становлення і розвиток сімейного права Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2009.

ристаними в роботі, є: історико-типологічний, ретроспективний, історико-системний, компаративний. Для дослідження кількості й статеві-вікової структури поляків було застосовано інструментарій історичної соціології, зокрема статистичний науковий метод.

Метою публікації є комплексно охарактеризувати суспільно-політичне та культурне життя поляків Києва, різноманітних за соціальним становищем і за видами діяльності, з'ясуванні зовнішніх та внутрішніх факторів їхньої трансформації наприкінці XIX ст. — на початку XX ст. Об'єктом дослідження є польське населення Києва в зазначений період.

Для реалізації мети передбачено розв'язати такі дослідницькі завдання: дослідити російську імперську політику щодо польського населення та демографічні процеси в польському середовищі; проаналізувати кількісний, соціальний і професійний склад поляків Києва; висвітлити їх різноаспектну участь у громадсько-політичному житті; простежити розвиток польської освіти в Києві.

В результаті трьох поділів (1772 р., 1793 р., 1795 р.) Річ Посполита втратила державність і незалежність, а Правобережну Україну було включено до складу Російської імперії. Більшість польського населення здавна проживала на Правобережжі України. Географічна близькість Правобережної України до Польщі зумовила побоювання російської влади поширення через поляків радикальних ідей (Бойчук, Я. 2017, с. 37). З етнічних груп Правобережжя основна увага центральної влади Російської імперії приділялася полякам. У XII ст. в Києві на території окремого польського кварталу було засноване католицьке представництво. Системно поляки в Україні почали розселятися з Люблінської унії 1569 р., за якою українські землі опинилися під політичною юрисдикцією Речі Посполитої. Наприкінці XVIII ст. на Правобережній Україні налічувалося 350 тис. польського населення. З 1860-х рр. розпочався новий етап розселення поляків в Україні.

У Києві поляки становили значну частину населення. З 1861 по 1900 р. їх побільшало з 3 тис. до 18,7 тис., що становило 47% всього польського міського дворянства Правобережжя¹. Київ став містом, яке, за висловом дослідника Т. Мруза, не «вважалося чужиною», а переїзд туди сприймався у свідомості як «переїзд з одного польського центру до іншого» (Mróz, T. 1990, s. 77).

Розглянемо кількісний склад поляків, які проживали в Києві. З'ясування цього спирається на офіційну статистику — переписи населення 1874 р. і 1897 р. Ці дані констатують перевагу чоловіків над жінками. Кількісна перевага чоловіків серед поляків у Києві пояснюється сприятливими умо-

¹ Ніколасько О. Польські жінки Наддніпрянщини в другій половині XIX — на початку XX ст.: громадське і приватне життя: дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2017. С. 103.

вами для розвитку різноманітної промисловості, ремісничої діяльності, навчанням молоді.

Детальні результати київського одноденного перепису населення 1874 р. стали важливим доробком української статистики з цифровими даними про кількість населення Києва — 127 251 осіб, з них: 71 848 чоловіків, 55 403 жінок¹. Розподіл киян за мовним критерієм 1874 р. засвідчив 7863 (6,2%) поляків (4272 (54%) чоловіків і 3591 (46%) жінок, 98 205 осіб (77,2%) — росіяни, українці, білоруси, 369 осіб (0,3%) — французи, 2583 осіб (2%) — німці, 12 917 осіб (10,1%) — євреї, 5314 осіб (4,2%) — представники інших етносів². За даними першого загального перепису населення Російської імперії 1897 р. населення Києва становило 247 723 осіб і за мовним критерієм розподілилося так: 16 579 (6,7%) осіб — поляки (8571 (52%) чоловіків і 8008 жінок (48%)³), 192 139 осіб (77,6%) — росіяни, українці, білоруси, 945 осіб (0,4%) — чехи, 4354 осіб (1,7%) — німці, 29 937 осіб (12%) — євреї, 1133 осіб (0,5%) — татари, 2636 осіб (1,1%) — представники інших етносів⁴. У Києві на 1000 чоловіків припадало 833 жінки⁵.

Показником для визначення національності були рубрики зі вказівкою на рідну мову в таблицях перепису населення 1874 р. і 1897 р., а також у статистичних збірниках XIX — початку XX ст. Однак ці дані неповні, бо через репресії частина поляків не володіла польською мовою на достатньому рівні, або ж не вказувала її як рідну. Й. Бартошевич назвав зазначену в статистиці кількість поляків — «свідомими» (Bartoszewicz, J. 1912, s. 23). У подальші десятиліття поляків у Києві більшало. Перепис населення Правобережної України, проведений 1909 р., показав зростання тут польського населення більш як на 100 тис. Це зростання відбувалося шляхом міграції і натурального приросту. Після революції 1905 р. люди вже менше боялися визнавати, що вони — поляки (Лісевич, І. 1997, с. 45).

Вивчення окремих демографічних аспектів дає змогу ґрунтовніше дослідити польську спільноту в Києві. Розглянемо статеву-вікову структуру поляків Києва. Аналіз їх вікового поділу показує, що найчисленнішою була група від 20 до 29 років — 4251 особи, за нею йшла група 30–39 років — 2862 особи, а загалом чітко простежується тенденція зменшення кількості насе-

¹ Киев и его предместья: Шулявка, Соломенка с Протасовым Яром, Байкова Гора и Демиевка с Саперною слободкою по переписи 2 марта 1874 года, произведенной и разработанной Юго-Западным отделом Императорского Русского Географического Общества. Киев, 1875. С. 3.

² Киев и его предместья: Шулявка, Соломенка с Протасовым Яром, Байкова Гора и Демиевка с Саперною слободкою по переписи 2 марта 1874 года, произведенной и разработанной Юго-Западным отделом Императорского Русского Географического Общества. Киев, 1875. С. 20–21.

³ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI: Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1904. С. 198–199.

⁴ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI: Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1904. С. 3.

⁵ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI: Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1904. С. V (5).

лення зі зростанням його віку. Представники чотирьох вікових груп від 20 до 59 років становили 10 526 осіб, тобто найпрацездатніших було 63,5% від загальної кількості. Працездатним тоді вважалося населення з 16 років, тому можна стверджувати, що понад половина всіх поляків Києва була працездатного віку. Дітей до 9 років налічувалося 1996 осіб (12%), а тих, кому виповнилося 60 і більше років, — 284 особи (7,8%). Тобто дітей серед поляків Києва було більше, ніж людей похилого віку. Таке співвідношення вікових категорій гальмувало старіння польського населення Києва¹.

Невід’ємною частиною статево-вікової структури польських мешканців є родини, що є її основою. На природний приріст безпосередньо впливали чинники: народження, смертність тощо. У формуванні рівня народжуваності значну роль завжди відігравала шлюбність. Розглянемо шлюбну структуру поляків Києва XIX ст. за шлюбним станом: 1-ша група — особи, які ніколи не перебували у шлюбі; 2-га група — особи, які перебували у шлюбі; 3-тя група — особи, які овдовіли; 4-та група — особи, які розлучились. Аналіз шлюбної структури поляків Києва за 1897 р. свідчить, що найчисленнішою була 1-ша група — неодружених поляків налічувалося 9358 особи, з них: 5507 (58,8%) нежонатих і 3851 (41,2%) незаміжніх. За нею йшла 2-га група — кількість одружених поляків становила 5516 осіб, з них: 2767 (50,2%) чоловіків і 2749 (49,8%) жінок. У тогочасному польському суспільстві підтримувалося поняття шлюбу за версією католицької церкви. У шлюб вкладали sacramentalний зміст, тобто розглядали його як духовне таїнство між двома особами протилежної статі, що укладається за їхньою взаємною згодою, для спільного проживання, ведення спільного господарства, взаємної допомоги, народження та виховання дітей². Основним законодавчим актом, що передбачав систематизованіші та впорядкованіші правові норми і регулював шлюбно-сімейні відносини було «Положення про шлюбний союз» 1836 р., яке затвердив російський цар Микола ІІІ. Відповідно до народної традиції та юридичних законів при укладанні й розірванні шлюбів змінювався сімейний стан правових суб’єктів. 3-тя група — вдівці та вдови, становила 1609 осіб, з них: 253 (15,7%) чоловіків і 1356 (84,3%) жінок або. Перевага вдів над удівцями була типовою для суспільства XIX ст. Найменшою була 4-та група, розлучених поляків на 1897 р. налічувалося 41, з них: 14 (34%) чоловіків і 27 (66%) жінок або⁴. Шлюб припинявся і визнавався недійсним, якщо одна зі сторін приймала на себе духовну обітницю після

¹ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI: Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1904. С. 138–141.

² Онишко, О. 2009. Становлення і розвиток сімейного права Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів. С. 65.

³ Положение о союзе брачном. Гражданские законы губерний Царства Польского. Т. 1: Гражданское уложение 1825 г. и Положение о союзе брачном 1836 г. Санкт-Петербург, 1875.

⁴ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI. Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1904. С. 150.

укладання шлюбу¹. Не вказали в Києві сімейного стану 55 поляків, з них: 30 чоловіків і 25 жінок².

Важливим показником у характеристиці польського населення Києва є його стани й соціальні групи. Соціальної організації поляків Києва була притаманна ієрархічність, тобто одні категорії підпорядковувались іншим, що зумовлювалося соціально-майновою нерівністю, а також різними правами й обов'язками.

1874 р. поляки Києва поділялися на такі соціальні групи: дворяни спадкові, їхні сім'ї 5583 осіб, з них: 2742 (49%) чоловіки і 2841 (51%) жінки; дворяни особисті, чиновники не з дворян, їхні сім'ї — 862 особи, з них: 380 (44%) чоловіків і 482 (56%) жінки; християнське духовенство, їхні сім'ї — 8 осіб, з них: 6 (75,0%) чоловіків і 2 (25%) жінки; спадкові й приватні почесні громадяни, їхні сім'ї — 161 особа, з них: 61 чоловік (38%) і 100 (62%) жінок; громадяни й купці — 184 особи, з них: 101 (55%) чоловік і 83 (45%) жінки; міщани — 1621 осіб, з них: 780 (48%) чоловіків і 841 (52%) жінки; селяни — 411 осіб, з них: 222 (54%) чоловіки і 189 (46%) жінок; нижчі військові чини — 1333 осіб, з них: 1022 (77%) чоловіків і 311 (333%) жінка; іноземні піддані — 366 осіб, з них: 186 (51%) чоловіків і 180 (49%) жінок; решта станів — 144, з них 92 (64%) чоловіки і 52 (36%) жінки³. 1897 р. поляки Києва поділялися на такі соціальні групи: дворяни спадкові, їхні сім'ї 5583 осіб, з них: 2742 (49%) чоловіки і 2841 (51%) жінка; дворяни особисті, чиновники не з дворян, їхні сім'ї — 862 особи, з них: 380 (44%) чоловіків і 482 (56%) жінки; християнське духовенство, їхні сім'ї — 8 осіб, з них: 6 (75%) чоловіків і 2 (25%) жінки; спадкові й приватні почесні громадяни, їхні сім'ї — 161 особа, з них: 61 (38%) чоловік і 100 (62%) жінок; купці, їхні сім'ї — 85 осіб, з них: 36 (43%) чоловіків і 49 (57%) жінок; міщани — 5814 осіб, з них: 2921 (50,3%) чоловіків і 2893 (49,7%) жінки; селяни — 3129 осіб, з них: 1961 (63%) чоловік і 1168 (37%) жінок; не належать до цих станів — 72 особи, з них: 32 (44,4%) чоловіки і 37 (51,4%) жінок⁴; не вказали стан — 39 осіб, з них: 24 чоловіки і 15 жінок; іноземні піддані — 826 осіб, з них: 405 чоловіків і 421 жінка⁵. Основними категоріями були селяни, міщани й потомствени дворяни.

¹ Положение о союзе брачном. Гражданские законы губерний Царства Польского. Т. 1: Гражданское уложение 1825 г. и Положение о союзе брачном 1836 г. Санкт-Петербург, 1875. Ст. 60.

² Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI. Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1875. С. 150.

³ Киев и его предместья: Шулявка, Соломенка с Протасовым Яром, Байкова Гора и Демиевка с Саперною слободкою по переписи 2 марта 1874 года, произведенной и разработанной Юго-Западным отделом Императорского Русского Географического Общества. 1875. Киев. С. 64.

⁴ Сума чоловіків і жінок (69) не дорівнює загальній кількості (72), 3 особи не мають зазначеної статі у джерелі.

⁵ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI: Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1904. С. 258–259.

1872 р. було видано наказ про умови зарахування записаних у податні стани осіб колишньої польської шляхти у прошарок дворян¹.

Як і майнове становище, соціальна структура польського населення Києва визначилася певною різноманітністю. Розглянемо соціальну структуру польського населення за фахом і способом заробітку 1897 р. Згідно з даними чиновники становили 2,6%, освітяни — 3,8%, медики — 4%, в промисловості й на будівництві були зайняті — 14,5%, на транспорті — 2,8%, в торгівлі — 8,5%, військових — 7,9%, працівники сфери послуг — 17,3%, поляки, які жили з доходів від володіння капіталом і нерухомістю — 12,8%, поляки, які займалися виготовленням одягу — 8,3%, поляки, які займалися науковою і навчальною діяльністю, мистецтвом — 3,8%². Отже, численними були групи працівників сфери послуг, торговців, промисловців, військовослужбовців. Значна частина польських жінок киянок заробляла на життя найманою працею (прислуга, поденниці та ін.). Окремо треба виділити духовенство, яке користувалося великим авторитетом. Загальна структура зайнятості польського населення Києва наведена в Таблиці 1.

Таблиця 1. Розподіл поляків Києва за видами занять 1897 р.³

№	Види занять	Самостійні		Члени сімей	
		Чол.	Жіп.	Чол.	Жіп.
1	Адміністрація, суд, поліція	63	2	29	105
2	Громадська та станова служба	9	1	3	10
3	Приватна юридична діяльність	85	7	34	80
4	Збройні сили	1124	*	27	86
5	Богослужіння православні	*	1	*	1
6	Богослужіння інших християнських віросповідань	7	*	1	2
7	Особі при церквах, кладовищах, прислуга і сторожі при них	4	*	5	3
8	Навчальна і виховна діяльність	146	177	18	79
9	Наука, література, мистецтво	77	8	34	89
10	Лікарська і сантарна діяльність	236	96	99	238
11	Служба при благодіиних закладах	3	3	1	6
12	Діяльність і служба приватних прислуг, поденниць	949	942	287	695
13	Прибутки від капіталу і нерухомого майна, кошти батьків і родичів	691	707	86	638
14	Кошти від скароніц, громадських установ і приватних осіб	527	154	2	6
15	Позовлені волі та відбувають покарання	33			
16	Землеробі	54	8	21	32
17	Бджільництво, шовківництво	*	1	*	*
18	Скотарі	2	1	*	1
19	Лісництво та лісові промисли	20	*	4	5
20	Рибальство і полювання	*	*	*	*
21	Добуток руд і копалин	1	*	*	*
22	Обробка волокнистих речовин	1	33	5	9
23	Обробка тваринних продуктів	10	1	6	13
24	Обробка дерева	234	4	74	215
25	Обробка металів	469	3	204	447
26	Обробка мінеральних речовин (кераміка)	39	2	14	34

¹ Полное собрание законов Российской империи, с 1825 года [в 55 т.] (Далі — ПСЗ РИ). Санкт-Петербург: Тип. II Отд. Собственной Е. И. В. Канцелярии. Собрание 2. Т. 47 (1872). Ч. 1. № 50797. Санкт-Петербург, 1904. С. 584. 146 Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI: Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1904. С. 198–199.

² Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI: Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий, Санкт-Петербург, 1904. С. 198–199.

³ Таблицю складено за даними: Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI: Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1904. С. 198–199.

27	Виробництво хімічних речовин і пов'язаних з ними	25	2	12	30
28	Винокуріння, пиво- і медоваріння	18	1	4	12
29	Інші напої та бродильні речовини	4	*	*	*
30	Обробка рослинної, тваринної продукції	123	6	49	109
31	Тютюн і вироби з нього	7	14	3	11
32	Поліграфічне виробництво	123	10	36	97
33	Інструменти фізичні, оптичні, хірургічні, годинники, іграшки	36	1	17	28
34	Ювелірна сировина, живопис, предмети культури, розкоші тощо	42	*	4	26
35	Виготовлення одягу	340	519	150	366
36	Облаштування, ремонт, утримання житла і будівельні роботи	133	2	53	121
37	Створення екіпажів і будівництво дерев'яних суден	12	*	5	10
38	Не ввійшли до попередніх груп і не визначені	100	1	44	104
39	Водні шляхи	24	2	1	16
40	Залізниця	118	2	76	202
41	Візницький промисел	105	8	54	120
42	Інші сухопутні сполучення та засоби пересування	15	*	8	20
43	Пошта, телеграф, телефон	17	3	4	37
44	Кредитні та комерційні установи	115	2	49	127
45	Торгове посередництво	47	1	18	47
46	Торгівля, без точного визначення	60	23	22	61
47	Торгівля живою худобою	*	*	*	*
48	Торгівля зерновими продуктами	5	*	2	*
49	Торгівля іншими продуктами сільського господарства	113	62	43	125
50	Торгівля будівельними матеріалами, паливом	17	1	7	21
51	Торгівля предметами домашнього вжитку	11	2	6	10
52	Торгівля металевими товарами, машинами, зброєю	13	1	10	15
53	Торгівля тканинами, предметами одягу	39	7	8	26
54	Торгівля шкірою, хутром тощо	1	*	*	1
55	Торгівля предметами розкоші, науки, мистецтва, культури тощо	46	4	22	40
56	Торгівля іншими предметами	36	4	14	34
57	Торгівля розносна і розвізна	12	5	2	10
58	Трактори, гостьові мебльовані кімнати	132	82	42	115
59	Торгівля пивом	28	3	6	22
60	Чистота й гігієна тіла	49	141	23	50
61	Особі невизначених занять	30	17	2	17
62	Проституція	*	10	*	*
63	Особі, що не вказали занять	24	40	17	56
	Разом	6804	3128	1767	4880

Переважно київські поляки були письменні, хоч і здобували освіту в російськомовній системі. Політика російського уряду стосовно поляків зводилася до насильницької асиміляції. Найбільшим відсотком письмених відрізняються особи духовного звання, дворяни та службовці. За переписом 1897 р. можна вирахувати кількість письмених серед поляків Києва за віковими групами. Наведено дані про кількість письмених «російською мовою» та осіб, письмених іншою мовою. Йдеться про людей, які назвали польську мову рідною, тому знали вони саме цю мову. Серед поляків у містах Київського повіту найбільший показник письменності з освітою, вищою за початкову був у Києві 55,4%, з них: 19 151 (22,4%) чоловіків і 10 907 (21,1%) жінок¹.

Кількісні характеристики письменності поляків свідчать, що показники з розділу «грамотні російською» були найбільші — 8 127 осіб. Ці показники найкраще характеризують рівень письменності населення, бо воно здобува-

¹ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI: Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1904. С. VIII, XIX.

ло освіти переважно в російськомовних школах. Опрацювання статистичних даних дало змогу зробити висновок, що російська школа, яку насильницьки впроваджували на Правобережжі, не була популярна серед поляків. У матеріалах перепису 1897 р. простежується невизначеність щодо трактування зв'язку трьох виділених розділів. Кількість поляків, які мали освіту, вищу за початкову, становила 3841 особу, а поляків, письменних іншими мовами, — 861 особу. Найбільше письменних поляків було серед категорії 20–29 років — 4251 особа, за нею слідувала категорія 30–39 років — 2862 особи, а зі збільшенням віку меншає письменних. Різниця між письменними чоловіками й жінками була незначна в усіх вікових групах. Підтверджують це такі розрахунки. В категорії від 1 до 9 років письменних поляків було 1754 особи, з них: хлопчиків — 862 (49,1%), дівчат — 892 (50,9%); у віковій категорії від 10 до 19 років письменних поляків було 2762 особи, з них: чоловіків — 1452 або 52,6%, жінок — 1310 або 47,4%; у категорії від 20 до 29 років грамотних поляків було 4251 особи, з них: чоловіків — 2627 (62%), жінок — 1624 (38%); у категорії від 30 до 39 років грамотних поляків було 2862 осіб, з них: чоловіків — 1407 (49%), жінок — 1455 (51%); у категорії від 40 до 49 років письменних поляків було 2034 осіб, з них: чоловіків — 1013 (49,8%), жінок — 1021 або (50,1%); у категорії від 50 до 59 років письменних поляків було 1378 осіб, з них: чоловіків — 592 (43%), жінок — 786 (57%); у категорії від 60 і більше років письменних поляків було 1284 особи, з них: чоловіків — 499 (38,9%), жінок — 785 (61,1%). Найбільше письменні чоловіки серед поляків кількісно переважали (62%) над жінками в категорії 20–29 років, а жінки (51%) над чоловіками — в категорії 30–39 років і в категорії від 1 до 9 років. Загалом тільки під кінець XIX ст. зростає суспільна увага до освіти жінок, про що свідчать дані Таблиці 2.

Таблиця 2. Рівень освіти поляків Києва, 1897 р.¹

Вікові категорії	Польськомовне населення			В тому числі								
	Чол.	Жін.	Всього	Письменні «російською»			Письменні іншими мовами			Ті, що мають освіту, вищу від початкової		
	Чол.	Жін.	Всього	Чол.	Жін.	Всього	Чол.	Жін.	Всього	Чол.	Жін.	Всього
Діти до 1 року	113	129	242	*	*	*	*	*	*	*	*	*
1–9 років	862	892	1754	199	189	388	15	18	33	28	14	42
10–19 років	1452	1310	2762	584	780	1364	16	39	55	789	370	1159
20–29 років	2627	1624	4251	1198	990	2188	133	114	247	805	289	1094
30–39 років	1407	1455	2862	770	905	1675	50	125	175	464	165	629
40–49 років	1013	1021	2034	475	632	1107	40	86	126	369	83	452
50–59 років	592	786	1378	246	495	741	19	75	94	216	38	254
60 і більше років	499	785	1284	197	461	658	24	106	130	181	28	209
Невдомого віку	6	6	12	4	2	6	*	1	1	2	*	2
Всього	8571	8008	16579	3673	4454	8127	297	564	861	2854	987	3841

¹ Таблицю складено за даними: Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. Т. XVI: Киевская губерния / ред. Н. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1904. С. 138–141.

До Польського повстання 1831 р. імперська політика щодо поляків намагалася тільки обмежити колонізацію західних губерній, а після нього офіційно з'явилося поняття «польського питання» (Bortkowsky, W. 1964, s. 23). Після придушення Січневого повстання 1863–1864 рр. освіта виявилася одним із тих напрямків, де дискримінаційна політика царського уряду щодо поляків стала небезпечною формою порушення прав і свобод людини. Польські школи підлягали закриттю, тому польська освіта фактично втратила офіційний статус. Почали з'являтися таємні школи та приватні пансіони, які здебільшого утримувалися за кошти польської знаті та римо-католицької церкви. В цих школах навчалися діти польської шляхти, поміщиків, міщан і селян, але траплялися випадки, що й православні діти (Гончарова, О. & Кривошея, І. 2021, с. 32). Першу таємну польську школу в Києві відкрили 1881 р. на керамічній фабриці Юзефата Анджеєвського (Rędziński, K. 2005, s. 110). Російський уряд переглянув кадрову політику в Південно-Західному краї й усіх поляків було замінено на православних чиновників, заборонялося торгувати польськими книгами й викладати польською мовою. До Києва прибували російські чиновники, вчителі та православне духовенство. 28 березня 1864 р. було видано іменний указ про підвищення заробітної плати російським чиновникам Міністерства Внутрішніх Справ на 50% у Київській, Подільській і Волинській губ., видавати прогонні й підйомні кошти на проїзд та службу за рахунок зборів з поміщицьких маєтків¹.

Кожна польська родина намагалася зберегти національно-культурну самобутність і прищепити патріотичні ідеї, навчити польської мови та грамотності дітей. 14 липня 1864 р. російський імператор Олександр II затвердив «Положення про початкові народні училища», яким вводилася єдина система початкової освіти. Шкільні заклади дозволялося відкривати Міністерству народної освіти, Міністерству державного майна, Міністерству внутрішніх справ та іншим міністерствам, громадським об'єднанням і приватним особам². У початкових народних училищах викладали такі дисципліни: Закон Божий, читання, письмо, перші чотири правила арифметики, церковні співи. Навчання проводилося російською мовою³. Створювалася нова система управління початковою освітою — повітові й губернські училищні ради, що складалася з чиновників і духовенства⁴.

З 1864 р. заборонялося використовувати польську мову в усіх закладах, у побутових розмовах, продавати польські букварі та календарі, не дозволялося друкувати й продавати книги польською мовою в Київській губ.⁵

¹ Полное собрание законов Российской империи, с 1881 года [в 33 т.] (Далі — ПСЗ РИ). Собрание 2. Т. 39. Ч. 1. № 40656. Санкт-Петербург, 1864. С. 204.

² ПСЗ РИ. Собрание 2. Т. 39. Ч. 1. № 41068. Санкт-Петербург, 1864. С. 614.

³ ПСЗ РИ. Собрание 2. Т. 39. Ч. 1. № 41068. Санкт-Петербург, 1864. С. 614.

⁴ ПСЗ РИ. Собрание 2. Т. 39. Ч. 1. № 41068. Санкт-Петербург, 1864. С. 615.

⁵ Бойчук Я. Громадянські об'єднання етноменшин на українських землях у складі Російської імперії (1861–1914 рр.): дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Київ, 2015. С. 129.

У циркулярі Київського генерал-губернатора Олександра Безака від 1865 р. вказувалося про закриття приватних шкіл, які утримували поляки та в яких викладали польською мовою. Документ було розіслано всім губернаторам (Гончарова, О. & Кривошея, І. 2021, с. 34). 1866 р. Київський генерал-губернатор О. Безак заборонив учням-полякам розмовляти рідною мовою в стінах навчальних закладів. За порушення цього наказу учнів карали значними грошовими штрафами. Про це, зокрема, свідчать спогади гімназиста Твардовського, що за цю його провину батько змушений був заплатити 200 руб. (Поліщук, Ю. 2008, с. 157). 3 квітня 1892 р. вийшли тимчасові правила про стягнення за таємне навчання польській мові в Київській губ. За влаштування й утримання школи без дозволу уряду, за влаштування таємних шкіл або навчальних приміщень було встановлено грошове стягнення у сумі 300 руб. або арешт до трьох місяців¹. 26 травня 1869 р. вийшло нове положення про народні училища в Київській губ., що підпорядковувало початкові школи православному духовенству². Над ними встановлювався повний адміністративний нагляд, який мали здійснювати спеціальні інспектори з вихідців із губерній України. Було створено двокласні міські чоловічі та жіночі училища. Курс навчання тривав два роки. В училища приймали дітей, які вміли читати, писати й рахувати, знали чотири дії арифметики³. 174 р. учнів-поляків у Києві в чоловічій гімназії навчалось 248, у реальному училищі — 8, у Колегії Павла Галагана — 1, двокласному міському училищі — 1, в парафіяльному училищі — 2, у народній школі — 1, у фельдшерському училищі — 4, у фельдшерській школі — 2, у землемірно-таксаторських класах — 2, у приватних пансіонах і школах — 31, у гімназії — 30, всього 472⁴. 1876 р. було прийнято «Інструкцію ради інспекції народних училищ в губерніях: Київській, Подільській і Волинській» та «Інструкцію інспекторам народних училищ у губерніях: Київській, Подільській і Волинській», що зобов'язувала інспекторів народних училищ «наглядати» не лише за школами, а й за вчителями⁵. Швидке зростання кількості початкових навчальних закладів у Російській імперії наприкінці XIX — на початку XX ст. зумовлювало об'єктивну необхідність у додаткових інспекторах народних училищ. Відповідна тенденція була характерною і для Київського навчального округу, де з 1889 р. особовий склад інспекції був посилений двома інспекторами⁶.

¹ ПСЗ РИ: Собрание 3. Т. 12. № 8486. Санкт-Петербург, 1892. С. 224.

² ПСЗ РИ: Собрание 2. Т. 44. Ч. 1. № 47131. Санкт-Петербург, 1869. С. 513–518.

³ ПСЗ РИ: Собрание 2. Т. 44. Ч. 1. № 47131. Санкт-Петербург, 1869. С. 515.

⁴ Киев и его предместья: Шулявка, Соломенка с Протасовым Яром, Байкова Гора и Демиевка с Саперною слободкою по переписи 2 марта 1874 года, произведенной и разработанной Юго-Западным отделом Императорского Русского Географического Общества. Киев, 1875. С. 228, 230, 232.

⁵ Инструкция совету инспекции народных училищ в губерниях: Киевской, Подольской и Вольнской // Журнал министерства народного просвещения. Т. CLXXXV. 1876 (май). С. 17–19.

⁶ Об усилении инспекции народных училищ Киевского округа // Журнал министерства народного просвещения. Т. CCX. 1889 (январь). С. 19–20.

1914 р. Державна Дума Російської імперії й Державна Рада прийняли закон, відповідно до якого право вибирати мову в приватних закладах освіти надавалося організаторам цих шкіл, окрім російської мови і літератури, історії та географії Росії, що й надалі залишалися обов'язковими. Агестат випускників таких шкіл прирівнювався до державних і давав можливість вступати до закладів вищої освіти¹. У Києві успішно втілювався закон про приватну освіту. До організації польських шкіл долучилася римо-католицька церква (Zasztowt, L. 1990, s. 100). У Києві 1915 р. було відкрито парафіяльну школу при парафії Святого Александра, 1916 р. було відкрито трикласну школу при костелі Святого Миколая за кошти польської громади².

Загальний рівень жіночої освіти був низьким, що було характерним і для польок Київської губ. Саме в поширенні жіночої освіти, підвищенні освітнього рівня, можливості отримувати вищу освіту й працювати за фахом активістки жіночого руху вбачали шлях подолання пригніченого становища жінок³. Освіта польських жінок у Києві має особливості, спричинені низкою суспільно-політичних факторів. Найвищі показники грамотності були в польок Києва — 987 жінок⁴. Дівчата отримували домашню початкову освіту або навчались у таємних закладах освіти. У 4–5 років діти шляхти вивчали французьку як мову всієї освіченої європейської еліти. Також дівчат навчали англійської, української та російської мов. Був обов'язковий режим, опитування, перевірка домашнього завдання та випускні іспити (Гончарова, О. & Кривошея, І. 2021, с. 35). Середню освіту дівчата отримували в гімназіях, або ж таємних пансіонах, де вони навчались польською мовою. 1874 р. кількість польок, які навчались у приватних пансіонах і школах Києва становила 21, у парафіяльному училищі — 1, в жіночій гімназії — 64, всього 86⁵. За навчання в гімназії стягувалася плата, дівчата перебували на частковому утриманні. Дослідник польської освіти на Правобережній Україні Т. Епштейн стверджував: «Не можна було й помислити, щоб панянка могла навчатися в російській школі. Вони цілковито бойкотувалися» (Epsztein, T. 1998, s. 53). Польські жінки брали участь у влаштуванні початкових шкіл, а також в організації різноманітних акцій товариств «Oswiata», «Ogniwo», «Dom Polski»⁶.

¹ Білобровець О. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863–1914 рр.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Київ, 2005. С. 331.

² Білобровець О. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863–1914 рр.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Київ, 2005. С. 332.

³ Ніколаєнко О. Польські жінки Наддніпрянщини в другій половині XIX — на початку XX ст.: громадське і приватне життя: дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2017. С. 119.

⁴ Ніколаєнко О. Польські жінки Наддніпрянщини в другій половині XIX — на початку XX ст.: громадське і приватне життя: дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2017. С. 121.

⁵ Киев и его предместья: Шулявка, Соломка с Протасовым Яром, Байкова Гора и Демиевка с Саперною слободкою по переписи 2 марта 1874 года, произведенной и разработанной Юго-Западным отделом Императорского Русского Географического Общества. Киев, 1875. С. 228, 230, 232.

⁶ Ніколаєнко О. Польські жінки Наддніпрянщини в другій половині XIX — на початку XX ст.: громадське і приватне життя: дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2017. С. 121.

У Києві педагог Вацлава Перетяткович доклала великих зусиль до організації польських шкіл для дівчат. 1907 р. у Києві вона відкрила жіночу середню приватну школу. Навчальна програма школи В. Перетяткевич складалася з теоретичних і практичних занять за зразком програми чоловічих реальних училищ у математично-природничому напрямку, з гуманітарного напрямку вивчали латинську і російську мови, польські предмети — граматику, стилістику й історію літератури. 1915 р. з Варшави до Києва приїхали польські родини, серед них були науковці, професори та доценти з варшавських університетів. У гімназії викладали поляки Людвік Яновський, Вітольд Клінгер, Аурелій Грогешевський, Станіслав Сроковський (Waczkowska-Zabłocka, I. 1963, s. 249–250).

Восени 1876 р. у Києві розпочалися заняття на Вищих жіночих курсах для дівчат, зокрема польок. На курсах були відкриті два відділення — історико-філологічне та фізико-математичне. Навчання було розраховане на два роки, з 1882 р. — на чотири роки (Кобченко, К. 2007, с. 191). Через вільнолюбні прагнення вихованок 1886 р. було наказано припинити прийом слухачок до Вищих жіночих курсів. 1889 р. після закінчення занять для попередніх наборів автоматично припинилася діяльність Вищих жіночих курсів у Києві (Левицька, Н. 2011, с. 73). 1906 р. було відновлено роботу Вищих жіночих курсів з двома факультетами: фізико-математичним та історико-філологічним, згодом юридичним факультетом. 1910 р. педагогічна рада Вищих жіночих курсів опублікувала проєкт нового положення під назвою «Жіночий університет Святої Ольги». Проте цей проєкт не було схвалено (Кобченко, К. 2002, с. 194). Навчальні дисципліни читали викладачі університету, а студентки складали державні іспити в екзаменаційній комісії університету (Wierzejski, W. 1939, s. 96). 1912 р. тут навчалось 87 дівчат римо-католицького сповідання (Кобченко, К. 2002, с. 139). На навчання приймали на основі повної середньої освіти з оплатою — 50 руб. на рік. 1906 р. було засновано Жіночий медичний інститут. Студентки курсів і медінституту брали активну участь у загальнонауковому революційному русі, виступили з вимогою заснувати кафедри польської мови, літератури та історії (Wierzejski, W. 1939, s. 97).

Кардинальні зміни в підходах до розв'язання питання про вищу жіночу освіту було започатковано постановою 19 грудня 1911 р. «Про іспити осіб жіночої статі у знанні курсу вищих навчальних закладів і про порядок здобуття ними наукових ступенів і звання вчительки середніх навчальних закладів». Право участі в таких іспитах надавалося жінкам, які мали посвідчення про завершення навчання у Вищих жіночих курсах, котрі визнав Міністр народної освіти. Випробування претенденток проводилися з усіх предметів навчальної програми¹. У жовтні 1917 р.

¹ ПСЗ РИ. Собрание 3. Т. 31. Ч. 1. № 36226. Санкт-Петербург, 1911. С. 1298.

було відкрито Польський університетський коледж за підтримки пані В. Перетяткович¹.

У середині XIX ст. в університеті св. Володимира навчалося 395 студентів польської національності або 19,4% від загальної кількості (Łukawski, Z. 1978, s. 123). 1866 р. було встановлено квоту для студентів польського походження в університеті св. Володимира в межах не більше за 1/5 від загальної кількості студентів. 1874 р. до університету прийняли 17 поляків і 24 вільних слухачів — аптекарських помічників (Лісевич, І. 1997а, с. 47). 1908 р. в університеті Св. Володимира навчалося приблизно 800 польських студентів², 1909 р. — 829 римо-католиків, більшість яких становили поляки (Лісевич, І. 1997а, с. 48). Діяльність університету Св. Володимира визначалася статутом 1884 р., згідно з яким за навчання в університеті з кожного студента та іноземного слухача стягувалася плата. Вона складалася з двох частин: 1) на користь університету — 5 руб. за кожне півріччя і 2) особлива плата окремим викладачам, лекціями і керівництвом яких студент або слухач бажає скористатися, на суму приблизно 1 руб. за тижневу частину в півріччі³. До 1905 р. у Києві було заборонено читати лекції польською мовою (Wierzejski, W. 1939, s. 105). Після революції 1905 р. зросла кількість польських студентів у закладах вищої освіти Києва. Серед спеціальностей, які опановували поляки в університеті Св. Володимира, переважали медицина й право. У 1880-х рр. в університеті Св. Володимира медицину вивчали 143 польські студенти, а право — 175 польських студентів (Лісевич, І. 1997а, с. 48).

На початку XX ст. поляки здобували вищу економічну освіту в Київському комерційному інституті. У 1906–1907 навчальному році в інституті навчалося 4 католики, у 1907–1908 навчальному році — 34 католики, у 1909–1910 навчальному році — 67 католиків, 1912 р. — 159 католиків (Чуткий, А. 2015, с. 13), 1917 р. — 685 поляків. Це засвідчувало заінтересованість поляків у здобутті економічної освіти. У травні 1917 р. Польський виконавчий комітет звернувся до керівництва Київського комерційного інституту з проханням приймати на навчання до інституту осіб, що закінчили польські навчальні заклади і мали атестати (Чуткий, А. 2015, с. 15). 1909 р. в Політехнічному інституті студіювало близько 200 поляків⁴.

Російська революція 1905–1907 рр. дала полякам шанс на відновлення деяких форм національної активності та обмеження деполонізації (Korzeniowski, M. 2009, s. 9). Інтелігенція, робітники, молодь мобілізува-

¹ Калініченко Т. Тенденції розвитку вищої освіти в Україні (1901–1933 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2019. С. 124.

² Калініченко Т. Тенденції розвитку вищої освіти в Україні (1901–1933 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2019. С. 126.

³ ПСЗ РИ. Собрание 3. Т. 4. № 2404. Санкт-Петербург, 1884. С. 471.

⁴ Калініченко Т. Тенденції розвитку вищої освіти в Україні (1901–1933 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2019. С. 126.

ли сили в боротьбі з російською владою, що засвідчило цілковите фіаско інтенсивної русифікації після придушення Січневого повстання (Сингаївська, Н. 2012, с.113). 4 березня 1906 р. в Російській імперії вийшли «Тимчасові правила про товариства і спілки», за якими дозволялася легальна діяльність громадських організацій¹. Польська громада Києва скористалася цим дозволом і утворила легальні польські клуби і організації, які гуртували навколо себе значну кількість місцевих поляків, були культурницькі й мали різні ідеологічні спрямування. Суттєву роль у розвитку польської освіти відіграло польське товариство поширення просвіти «Oświata»². Статут товариства затвердив 14 липня 1906 р. Київський віце-губернатор Н. Чіхачев і підписали засновники: В. Куліковський, І. Бартошевич, М. Буковинський, Б. Белявський, М. Куліковський, В. Матерницький, М. Моргулец, М. Петкевич, Б. Перро, І. Ремінський³. Головною метою польського товариства «Oświata» було покращення освітнього та морального рівня всіх верств польського населення, поширення освіти польською мовою в Києві та Київській губ. (Korzeniowski, M. 2011, s. 69). Його статутними завданнями були: відкриття для поляків бібліотек, музеїв, читалень, книжкових магазинів; влаштування публічних лекцій, загальноосвітніх курсів, літературних і музичних вечорів, концертів, вистав; матеріальна допомога закладам освіти, їхнім педагогам та вихованцям, заснування стипендій, школи й притулків для дітей і дорослих, бюро праці та інших просвітницьких і добродійних закладів; оголошення конкурсів та нагородження за найкращі літературні й наукові твори⁴. Членами товариства були повнолітні обох статей за винятком осіб, які не мали права на основі загальних законів. Відповідно до статуту були три категорії членів: почесні, дійсні, члени-співробітники⁵. Бюджет товариства «Oświata» утворювали: членські внески, добровільні пожертви, пасивні доходи, отримані як відсотки, прибутки від концертів, виставок, лекцій, театральних вистав, які влаштовувало товариство⁶. Товариство «Oświata» повсюдно в Києві та правобережних губерніях заснувало мережу польських шкіл та гуртків для навчання дітей дошкільного і шкільного віку переважно з сімей робітників, селян, інтелігенції для вивчення польської мови та історії, поширення польської літератури та інших форм просвітництва⁷. 6 грудня 1906 р. київський генерал-губернатор закрав товариство «Oświata» за конспіративну політичну діяльність і за розгортання мережі початкових польських шкіл. 1907 р. діяльність товариства «Oświata» відно-

¹ ПСЗ РИ. Собрание 3. Т. 26. Ч. 1. № 27479. Санкт-Петербург, 1906. С. 202–203.

² Statut Polskiego Towarzystwa «Oświata». Kijów, 1906.

³ Statut Polskiego Towarzystwa «Oświata». Kijów, 1906. S. 15.

⁴ Statut Polskiego Towarzystwa «Oświata». Kijów, 1906. S. 3.

⁵ Statut Polskiego Towarzystwa «Oświata». Kijów, 1906. S. 5.

⁶ Statut Polskiego Towarzystwa «Oświata». Kijów, 1906. S. 11.

⁷ Оліпер С. Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. ХІХ — на початку ХХ століття: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 169.

вилася. 1907 р. Міністерство народної освіти відхилило клопотання київського товариства «Oświata» про відкриття двох польських шкіл для дітей-католиків (Іваненко, О. 2016, с. 174). У 1908–1909 рр. члени товариства «Oświata» двічі на тиждень збиралися на засідання на квартирах присяжного повіреного Владислава Лукашевича та інженера Карла Комарницького. На цих зустрічах слухали доповіді професорів з Варшави, Львова та місцевих діячів з теми «Критичний огляд російської історії», «З історії польської літератури» тощо. Офіційну владу не влаштувала опозиційна діяльність товариства «Oświata» й виховання в польському патріотичному дусі. 9 вересня 1909 р. було остаточно припинено існування товариства «Oświata» у Києві. З 1909 до 1914 р. товариство «Oświata» діяло нелегально під іншими назвами. Протягом 1909–1914 рр. його членами були Антон Анджієвський (власник місцевого кахельного заводу), Вікентій-Йосип Матерницький (технік управління Південно-Західної залізниці), Владислав Лукашевич, доньки присяжного повіреного Болеслава і Ванда Белявські (вчительки шкіл для дітей робітників-поляків) та ін.¹ Члени товариства «Oświata» зробили вагомий внесок у розвиток освіти, піднесення рівня національної свідомості та патріотизму польського населення Києва в умовах самодержавної політики деполонізації.

У грудні 1907 р. в Києві було зареєстроване Польське медичне товариство, що вело наукову роботу з медицини, демонструвало препарати і їх застосування, видавало спеціальні медичні праці, розповсюджувало серед незаможних медичну літературу. Лікарі-поляки проводили публічні лекції польською мовою, надавали медичну допомогу найбіднішим. 9 квітня 1909 р. голова київського Польського медичного товариства, доктор медицини К. Румшевич клопотав про дозвіл відкрити в Києві бібліотеки й читальні для членів товариства².

Польські студенти Києва брали активну участь у громадсько-політичному житті, багато з них у нелегальній політичній діяльності. Передусім нелегальна й політична діяльність польського студентства в Києві була тісно пов'язана з загальнонаціональним визвольним рухом, а також під впливом прогресивно-революційного громадсько-політичного руху в Україні (Tabis, J. 1863, s. 142).

У Київському комерційному інституті утворилося Товариство (гурток) польської молоді, з 1911 р. перейменованій на Польський гурток. До складу Товариства польської молоді 1910 р. входило 46 осіб, 1912 р. — 60 осіб, 1913 р. — 89 осіб (Чуткий, А. 2015, с. 17). Перша заява гуртка Польської молоді до директора Київського комерційного інституту була проханням про дозвіл на збори організації для вивчення польської історії, в друга заява була про

¹ Оліпер С. Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. XIX — на початку XX століття: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 169.

² Бойчук Я. Громадянські об'єднання етноменшин на українських землях у складі Російської імперії (1861–1914 рр.): дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Київ, 2015. С. 118.

дозвіл провести в приміщенні інституту заняття «для спільного вивчення польської мови». Польський гурток студентів Київського комерційного інституту підтримував тісні відносини з іншими польськими організаціями Києва. У боротьбі за відродження політичної незалежності Польщі відзначився голова Польського гуртка Чеслав-Домінік Андрійович Мадей (Чуткий, А. 2015, с. 24).

1913 р. Польський гурток студентів Київського комерційного інституту було ліквідовано (Чуткий, А. 2015, с. 20–21).

У вересні 1917 р. в Києві було утворено Товариство батьків та вчителів, які відкривали польські школи в місті. Товариство організувало восьми-класну школу, що складалася з двох відділень: філологічного і комерційного. Школа поєднувала гімназію, реальне й комерційне училища¹.

В університеті св. Володимира працювала польська професура, що зробила вагомий внесок у розвиток наукових досліджень і медицини, в підготовку висококваліфікованих кадрів. З 1864 по 1904 р. на професорсько-викладацьких посадах в університеті св. Володимира працювало 7 поляків, з 1905 по 1917 р. — 17 поляків. Серед них можна назвати таких відомих науковців, як фізики: Ч. Бялобжеський і Л. Кордиш, медики К. Вагнер і С. Каляндик, фармаколог А. Тшецьський, визнаний фахівець з античної філософії Х. Якубаніс та інші. Багато поляків — випускників університету св. Володимира стали видатними науковцями, з них: патолог І. Гоффман, фізико-хімік Б. Шишковський, геолог, дослідник і знавець Східного Сибіру А. Чекановський (Лісевич, І. 1997а, с. 46, 50, 52), лікар-дерматолог доктор медицини, професор Л. Горецький (Лісевич, І. 1993, с. 43), натураліст Й. Пачоський (Мамчур, Т. 2024, с. 355).

Помітну роль у громадсько-політичних і культурно-наукових процесах Києва в другій половині XIX ст. відіграв поляк, авторитетний громадський діяч Йосип Завадський, що в 1860–1863 рр. обіймав посаду міського голови Києва, був одним із засновників Київської товарної біржі. 1841 р. він відкрив одну з перших польських книгарень у Києві, яку утримував до 1863 р. (Лісевич, І. 1997б, с. 56). У 1850–1885 рр. Йосип Завадський орендував друкарню університету св. Володимира і зробив її найкращою в Києві: оновив та зміцнив матеріально-технічну базу, придбав нові спеціальні шрифти для друку книг з математики, з природничої й технічної тематики, встановив сучасне устаткування. При Й. Завадському друкарня стала прибутковою і за перших 11 років оренди принесла в університетську скарбницю понад 8,3 тис. руб. сріблом. Й. Завадський випустив у світ низку цінних праць з історії України, а саме: козацький літопис Граб'янки, 6 томів «Архива Юго-Западной России». Він також видавав, переважно власним коштом, польські книги: праці з історії, медицини, художні твори, ноти: «Прислів'я до шляхетських прізвищ», «Баланс польського театру в Києві» Т. Борковського, комедії М. Валєвського «Несподіванка» й «Лелі-

¹ Білобровець О. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863–1914 рр.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Київ, 2005. С. 346.

ва» (Лісевич, І. 1997b, с. 59). Діяльність Йосипа Завадського як міського голови допомагала модернізувати Київ, зокрема, розвивати міську інфраструктуру, послуги, комунальні заклади, торгівлю (через біржу). Суспільний резонанс культурницької діяльності Й. Завадського був зумовлений її масштабністю та різноспрямованістю, в основі якої — керівництво університетською друкарнею й підтримка друку польською мовою, що в умовах політики русифікації сприяло збереженню культурної ідентичності поляків у Російській імперії.

Розглянуті аспекти дають змогу зробити такі узагальнення. Поляки як складова етнонаціональної структури населення відігравали вагомий роль в історії Києва. У другій половині XIX — на початку XX ст. політика Російської імперії щодо поляків Києва була послідовно дискримінаційною і спрямованою на денационалізацію, асиміляцію та русифікацію, витіснення польської мови з усіх сфер суспільного життя.

Аналіз демографічної статистики довів, що польське населення Києва постійно зростало. Встановлено, що темпи зростання кількості поляків забезпечували такі чинники: природний приріст, менша дитяча смертність, релігійні традиції. На формування соціально-станової структури поляків Києва впливали зростання їх кількості й економічний розвиток міста. Визначено, що найбільше київських поляків було задіяно в промисловості й на будівництві, в торгівлі та сфері послуг. Чоловіче польське населення переважало над жіночим, найчисленнішою була вікова категорія від 20 до 29 років.

З'ясовано, що суспільно-політичне життя польської громади Києва після революції 1905 р. активізувалось і проявилось у діяльності громадських організацій, товариств, клубів. Важливе місце в розвитку культурного життя поляків Києва відігравали польські культурно-просвітницькі товариства. Діяльність їх підтримувала польська еліта для збереження свого впливу на суспільно-політичне та соціально-економічне життя в місті. Київ став своєрідним центром польського життя на Правобережжі. Заслуга польських товариств і гуртків полягала в тому, що вони відкривали школи, бібліотеки, влаштовували публічні лекції та курси, організовували дозвілля поляків навколо власних етнічних інтересів.

На початку XX ст. посилюється роль жіноцтва в суспільно-політичному житті польської громади, зростає увага до здобуття польками освіти. В Києві сформувалася розгалужена система польських закладів освіти: початкові народні училища, таємні школи, приватні пансіони, гімназії. Вищу освіту польська молодь здобувала в університеті св. Володимира, Київському комерційному інституті, Політехнічному інституті, на Вищих жіночих курсах. В університеті св. Володимира працювала видатна польська професура.

Бовау, Д. 1998. Битва за землю в Україні 1863–1914. Поляки в соціоетнічних конфліктах. Київ.

Бовуа, Д. 1996. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами. Київ.

Бойчук, Я. 2017. Участь поляків у культурно-просвітньому житті України (друга половина XIX — початок XX ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Вип. 47. С. 36–41.

Гончарова, О. & Кривошея, І. 2021. Діяльність тасмних польських шкіл у Київській губернії (остання третина XIX — початок XX століття). *Старожитності Лукомор'я*. № 5 (8). С. 32–42. <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.5.109>.

Іваненко, О. 2016. Просвітницька діяльність поляків у Київській губернії на початку XX ст. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 25. С. 166–185.

Кобченко, К. 2007. «Жіночий університет Святої Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів. Київ.

Кобченко, К. 2002. Київські вищі жіночі курси: становлення жіночого університету. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Т. 20. Ч. 1. С. 190–196.

Левицька, Н. 2011. Вищі жіночі курси — складова системи вищої гуманітарної освіти України (II пол. XIX — поч. XX ст.). *Університет: науковий історико-філософський журнал*. № 5. С. 69–76.

Лісевич, І. 1997а. Духовно спрагли: Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864–1917 рр. Київ.

Лісевич, І. 1997б. Польська національна меншина в Наддніпрянській Україні (1864–1917 рр.). *Український історичний журнал*. № 2. С. 43–54.

Лісевич, І. 1993. У зацінку двоглавого орла (польська національна меншина на Наддніпрянській Україні (в другій половині XIX — на початку XX ст.)). Київ.

Мамчур, Т. 2024. Світлій пам'яті учня уманського училища Йозефа Конрадовича Пачоського (27.11.1864–14.02.1942 рр.). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Біологія (Біологічні системи). Т. 16. № 3. С. 354–362. <https://doi.org/10.31861/biosystems2024.03.354>

Поліщук, Ю. 2008. Політика російського царизму щодо польської освіти в Правобережній Україні (друга половина XIX — початок XX століття). *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]*. Вип. 37. С. 152–166.

Сингаївська, Н. 2012. Поляки в економічних і суспільно-політичних процесах Наддніпрянської України на поч. XX ст. *V Волинська міжнародна історико-краєзнавча конференція*. Житомир. С. 112–115.

Чуткий, А. 2015. Невідомий аспект з історії польської громади Києва початку XX ст.: Польський гурток та Варшавське земляцтво у Київському комерційному інституті (1908–1914 рр.). *Europa Orientalis. Studia z dziejow Europy Wschodniej I panstw Baltyskich*. № 6. С. 11–34.

Bączkowska-Zabłocka, I. 1963. Wacława Peretjatkowiczowa i jej szkoła w Kijowie. *Pamiętnik Kijowski*. Т. 2. Londyn: Nakładem Koła Kijowian. S. 249–252.

Bartoszewicz, J. 1912. Na Rusi: poski stan posiadania (kraj, ludność, ziemia). Kijów.

Bortkowsky, W. 1964. Powstanie listopadowe w oczach Rosjan. Warszawa.

Epszstein, T. 1998. Edukacja dzieci i młodzieży w polskich rodzinach ziemiańskich na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w II połowie XIX wieku. Warszawa.

Korzeniowski, M. 2011. Z działalności kulturalno-oświatowej Polaków w Kijowie w latach 1905–1918. *Wrocławskie Studia Wschodnie*. Vol. 15. P. 65–89.

Korzeniowski, M. 2009. Za złotą bramą. Działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905–1920. Lublin.

Lukawski, Z. 1978. Ludność polska w Rosji (1863–1914), Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk.

Mról, T. 1990. Liczebność i struktura społeczno-zawodowa zbiorowości polskiej w Kijowie na przełomie XIX i XX wieku. *Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne*. Z. 92. S. 72–88.

Rędziński, K. 2005. Z dziejów szkolnictwa polskiego na Ukrainie w latach 1914–1920. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. Pedagogika. № 14. S. 107–144.

Tabis, J. 1863. *Polacy na Uniwersytecie Kijowskim 1834–1863*. Kraków.

Wierzejski, W. 1939. Fragmenty z dziejów Polskiej Młodzieży Akademickiej w Kijowie 1834–1920. Warszawa.

Zasztowt, L. 1990. Polskie szkółki ludowe na Ukrainie w latach 1905–1914. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. T. XXXIII. S. 87–105.

Bovua, D. 1998. Bytva za zemliu v Ukraini 1863–1914. Poliaky v sotsioetnichnykh konfliktakh. [The Battle for Land in Ukraine 1863–1914. Poles in Socio-Ethnic Conflicts]. Kyiv. [In Ukrainian].

Bovua, D. 1996. Shliakhtych, kripak i revizor. Polska shliakhta mizh tsaryzmozom ta ukraïnskymy masamy. [A Nobleman, a Serf, and an Auditor. The Polish Gentry between Tsarism and the Ukrainian Masses]. Kyiv. [In Ukrainian].

Boichuk, Ya. 2017. Uchast poliakiu u kulturno-prosvitnomu zhytti Ukrainy (druga polovyna XIX — pochatok XX st.). [The Participation of Poles in the Cultural and Educational Life of Ukraine (the Second Half of the XIX — the Beginning of the XX Century)]. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 47. S. 36–41. [In Ukrainian].

Honcharova, O. & Kryvosheia, I. 2021. Diialnist taïmnykh polskykh shkyl u Kyivskii hubernii (ostannia tretyna XIX — pochatok XX stolittia). [The Activity of Secret Polish Schools in the Kyiv Province (the last Third of the XIX Century — the Beginning of the XX Century)]. *Starozhytnosti Lukomor'ia*. № 5 (8). S. 32–42. <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.5.109> [In Ukrainian].

Ivanenko, O. 2016. Prosvitnytska diialnist poliakiu u Kyivskii hubernii na pochatku XX st. [Educational Activities of Poles in the Kyiv Province in the Early XX Century]. *Mizhnarodni zv'iazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*. Vyp. 25. S. 166–185. [In Ukrainian].

Kobchenko, K. 2007. «Zhinochyi universytet Sviatoi Olhy»: istoriia Kyivskykh vyshchykh zhinochykh kursiv. [«Women's University of St. Olga»: History of Kyiv Higher Women's Courses]. Kyiv. [In Ukrainian].

Kobchenko, K. 2002. Kyivski vyshchi zhinochi kursy: stanovlennia zhinochoho universytetu. [Kyiv Higher Women's Courses: Formation of a Women's University]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. T. 20. Ch. 1. S. 190–196. [In Ukrainian].

Levytska, N. 2011. Vyshchi zhinochi kursy — skladova systemy vyshchoi humanitarnoi osvity Ukrainy (II pol. XIX — poch. XX st.). [Higher Women's Courses as a Component of the System of Higher Humanitarian Education in Ukraine (Second Half of the XIX — Early XX Centuries)]. *Universytet: naukovyi istoriko-filosofskyi zhurnal*. № 5. S. 69–76. [In Ukrainian].

Lisevych, I. 1997a. Dukhovno sprahli: Dukhovne zhyttia polskoi natsionalnoi menshyny na Naddnyprianskii Ukraini v 1864–1917 rr. Kyiv. [Spiritually Thirsty: The Spiritual Life of the Polish National Minority in Naddniprians'ka Ukraine in 1864–1917]. [In Ukrainian].

Lisevych, I. 1997b. Polska natsionalna menshyna v Naddnyprianskii Ukraini (1864–1917 rr.). [The Polish National Minority in Naddniprians'ka Ukraine (1864–1917)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 2. S. 43–54. [In Ukrainian].

Lisevych, I. 1993. U zatinku dvohlavoho orla (polska natsionalna menshyna na Naddnyprianskii Ukraini (v druhii polovyni XIX — na pochatku XX st.)). [In the Shadow of the Double-Headed Eagle (Polish National Minority in Naddnyprians'ka Ukraine (in the Second Half of the XIX — Early XX Centuries))]. Kyiv. [In Ukrainian].

Mamchur, T. 2024. Svitlii pam'iatu uchnia umanskoho uchylshcha Yozefa Konradovycha Pachoskoho (27.11.1864—14.02.1942 rr.). [In Memory of the Student of the Uman School Josef Konradovich Pachosky (27.11.1864—14.02.1942)]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Bioloheia (Bioloheichni systemy)*. T. 16. № 3. S. 354—362. <https://doi.org/10.31861/biosystems2024.03.354> [In Ukrainian].

Polishchuk, Yu. 2008. Polityka rosiiskoho tsaryzmu shchodo polskoi osvity v Pravoberezhnii Ukraini (druga polovyna XIX — pochatok XX stolittia). [Russian Tsarist Policy Towards Polish Education in Right-Bank Ukraine (the Second Half of the XIX — Early XX Century)]. *Naukovi zapysky [Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy]*. Vyp. 37. S. 152—166. [In Ukrainian].

Synhaiska, N. 2012. Poliaky v ekonomichnykh i suspilno-politychnykh protsesakh Naddnyprianskoi Ukrainy na poch. XX st. [Poles in the Economic and Socio-Political Processes of Naddnyprianshchyna Ukraine in the Early XX Century]. *V Volynska mizhnarodna istoryko-kraieznavcha konferentsia*. Zhytomyr. S. 112—115. [In Ukrainian].

Chutkyi, A. 2015. Nevidomyi aspekt z istorii polskoi hromady Kyieva pochatku XX st.: Polskiy hurtok ta Varshavske zemliatstvo u Kyivskomu komertsiiinomu instytuti (1908—1914 rr.). [An Unknown Aspect of the History of the Polish Community in Kyiv in the Early 20th Century: The Polish Circle and the Warsaw Community at the Kyiv Commercial Institute (1908—1914)]. *Europa Orientalis. Studia z dziejow Europy Wschodniej I panstw Baltyskich*. № 6. S. 11—34. [In Ukrainian].

Bączkowska-Zabłocka, I. 1963. Waclawa Peretjatkowiczowa i jej szkoła w Kijowie. [Vatslava Peretyatkovichova and Her School in Kyiv]. *Pamiętnik Kijowski*. T. 2. Londyn: Nakładem Koła Kijowian. S. 249—252. [In Polish].

Bartoszewicz, J. 1912. Na Rusi: poski stan posiadania (kraj, ludność, ziemia). [In Russia: Poskim State of Possession (Country, Population, Land)]. Kijów. [In Polish].

Bortkowsky, W. 1964. Powstanie listopadowe w oczach Rosjan. [November Uprising in the Eyes of the Russians]. Warszawa. [In Polish].

Epszstein, T. 1998. Edukacja dzieci i mlodzieży w polskich rodzinach ziemianskich na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w II połowie XIX wieku. [Education of Children and Youth in Polish Landowning Families in Volhynia, Podolia and Ukraine in the Second Half of the 19th Century]. Warszawa. [In Polish].

Korzeniowski, M. 2011. Z dzialalności kulturalno-oswiatowej Polaków w Kijowie w latach 1905—1918. [From the Cultural and Educational Activities of Poles in Kyiv in 1905—1918]. *Wroclawskie Studia Wschodnie*. Vol. 15. P. 65—89. [In Polish].

Korzeniowski, M. 2009. Za złotą bramą. Działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905—1920. [Beyond the Golden Gate. Socio-Cultural Activities of Poles in Kyiv in the Years 1905—1920]. Lublin. [In Polish].

Łukawski, Z. 1978. Ludność polska w Rosji (1863—1914). [Polish Population in Russia (1863—1914)]. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk. [In Polish].

Mról, T. 1990. Liczebność i struktura społeczno-zawodowa zbiorowości polskiej w Kijowie na przełomie XIX i XX wieku. [The Numbers and Socio-Professional Structure of the Polish Community in Kyiv at the Turn of the 19th and 20th Centuries]. *Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne*. Z. 92. S. 72—88. [In Polish].

Rędziński, K. 2005. Z dziejów szkolnictwa polskiego na Ukrainie w latach 1914—1920. [From the History of Polish Education in Ukraine in the Years 1914—1920]. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. Pedagogika. № 14. S. 107—144. [In Polish].

Tabis, J. 1863. Polacy na Uniwersytecie Kijowskim 1834–1863. [Poles at Kyiv University 1834–1863]. Kraków. [In Polish].

Wierzejski, W. 1939. Fragmenty z dziejów Polskiej Młodzieży Akademickiej w Kijowie 1834–1920. [Fragments from the History of the Polish Academic Youth in Kyiv 1834–1920]. Warszawa. [In Polish].

Zasztowt, L. 1990. Polskie szkoły ludowe na Ukrainie w latach 1905–1914. [Polish People's Schools in Ukraine in 1905–1914]. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. T. XXXIII. S. 87–105. [In Polish].

УДК 638.1(438+477.8)(091)

DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.61.2025.347306>

У. В. Мовна

ORCID: 0000-0002-9763-2455

*Інститут народознавства
Національної академії наук України*

U. Movna

Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine

**ПАСІЧНИЦЬКИЙ ВАДЕМЕСУМ О. МИРОНА
ЛІТИНСЬКОГО 1912 р. ТА ЙОГО ПРОЄКЦІЯ
В ЕКСПЕДИЦІЙНИХ ЕТНОГРАФІЧНИХ
МАТЕРІАЛАХ ІЗ ЯВОРІВСЬКОГО НАДСЯННЯ
ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

*Beekeeper Vademecum of Father Myron Litynsky 1912
and Its Projection in Expeditionary Ethnographic Materials
from the Yavoriv Nadsyannya of the Beginning of the 21st Century*

У статті на підставі методологічних підходів етнології, мікроісторії та історії бджільництва розглянуто пасічницькі реалії початку ХХ ст., які зафіксував о. Мирон Літинський (1859–1912) у циклі публікацій на сторінках часопису «Яворівський голос», та зроблено їх проєкцію в сьогодення, виявлену шляхом авторських польових етнографічних спостережень 2007 р. на теренах Яворівського Надсяння. Вперше введено до наукового обігу непересічну постать М. Літинського — священника, публіциста, громадського діяча на полі пасічництва та просвітництва, висвітлено найважливіші грані його життєпису, професійної діяльності й громадських ініціатив, скерованих на впровадження найновіших здобутків пасічницької думки початку ХХ ст. у життєве та господарське повсякдення українського селянина, збереження і примноження його національної культурної ідентичності.